

IESKATS

MONIKA SPROĢE,
teksts un foto

Privātās HES traumā Gauju

Atbilstoši AS “Latvenergo” sniegtajai informācijai 2015.gadā Latvijā darbojās 146 mazās hidroelektrostacijas. Laikā no 2005. līdz 2014.gadam mazo HES saražotais elektroenerģijas procentuālais īpatsvars valsts elektroenerģijas patēriņā bija 0,9%.

Uz Gaujas uzbūvētas deviņas mazās hidroelektrostacijas. Visas ekspluatāciju uzsākušas laikā no 1998. līdz 2002.gadam. Skatoties no Gaujas augšteces, pirmā hidroelektrostacija (Augstāres HES) atrodas Zosēnu pagastā, Jaunpiebalgas novadā. Savukārt pēdējā hidroelektrostacija (Paideru HES) uzbūvēta Lejasciema pagastā, Gulbenes novadā. Tālākajā Gaujas tecējumā līdz jūrai mazās HES nav būvētas.

Jābilst, ka pirmskara Latvijas laikā uz upēm darbojās aptuveni 700 hidrotehnisko būvju, lielākoties ūdensdzirnavas. Padomju gados vairums dzirnavu aizsprostu sabruka. Dažas mazās hidroelektrostacijas darbojās arī pirmajos pēckara gados, līdz tika atzīts, ka tās ir ekonomiski neizdevīgas. Vairums upju laika gaitā atguva sākotnējo izskatu – to tecējumam ceļā nestājās aizsprosti, un upēs samērā īsā laikā atjaunojās dabiskie procesi.

Pārmaiņas sākās, atjaunojoties Latvijas neatkarībai. “Energētikas likuma” (03.09.1998.) 40.pants un Ministru kabineta 1995.gada 14.marta noteikumi “Par Latvijas Republikā ražotās elektroenerģijas iepirkuma cenām” pavēra ceļu un iespējas straujai mazo HES būvniecībai, jo no mazajām spēkstacijām iepirktajai elektroenerģijai tika piemērots dubultais tarifs.

Drīz vien mazo HES būvniecība kļuva par biežu parādību, līdz ar to arī par pieaugošu draudu daudzām Latvijas upēm un ekosistēmai kopumā. Kā vēsta Pasaules Dabas Fonds (PDF), lielākā daļa mazo spēkstaciju uzbūvētas uz lašupēm, proti, kas ir tādās saskaņā ar upju tipoloģisko klasifikāciju, un, lai arī tiek apgalvots, ka hidroenerģija ir videi draudzīga alternatīva siltumniecas efektu izraisošajām fosilajām degvielām, tomēr arī hidroelektrostacijas, precīzāk, ūdenskrātuves, rada siltumniecas efektu izraisošās gāzes – metānu un oglekļa dioksīdu, kas rodas biomasas sadalīšanās procesā gan applūdinātajās teritorijās, gan pašā ūdenskrātuvē, sadaloties organiskajām atliekām, piemēram, dūņām, atmirstošajai veģetācijai.

Tāpat Pasaules Dabas Fonds pauž nostāju, ka normatīvo aktu apzināta nesakārtotība, mazo HES tehnisko un ekspluatācijas noteikumu prasību sistēmātiska neievērošana, to darbības pienācīgas kontroles trūkums un kompetento valsts institūciju un amatpersonu bezdarbība vairāku gadu garumā ir veicinājusi strauju mazo upju ekosistēmu iznīcināšanu, par ko arī pārliecina klātienē Jaunpiebalgas pagastā.

Tā ir klaja nīrgāšanās

■TE VAJADZĒJA BŪT GAUJAI. Edvards Viķelis ir sašutis par tādu attieksmi pret upi...

“Gauja ir kā asinsrite, HES kā trombs,” stāvēt uz akmeņiem Gaujas gultnē, kur no ūdens nav ne miņas, saka Edvards Viķelis, Jaunpiebalgas veikaliņa “Copes lietas” īpašnieks un kaismīgs makšķernieks.

“Nu? Skaisti - ne? Vai tad tā izskatās pēc Gaujas? Tās ir šausmas,” sarkastiski ar sašutumu un dusmām runā makšķernieks. “Te bija jābūt ūdenim, bet ir tikai zāle, akmeņi un nelielas pelķes, kurās mēģina dzīvot sīkākas zivtles. Ūdens līmenis ir dramatiski

Nav plūduma, nav upes

■UPE NESKAN. Par to Henrijs Eglītis pārliecinājies laivošanas laikā.

Piebaldzēns Henrijs Eglītis nodarbojas ar iekšzemes laivu tūrismu. Viņš izīrē laivas, organizē braucienus ne tikai pa Gauju, bet arī citām ūdenstilpēm.

Tāpat kā vairums piebaldzēnu, arī Henrijs saka, ka Gauja ir pagasta lielākā rota un diemžēl arī skumjākais stāsts. Kad bijis mazs, gājis uz upi peldēties, priedzējis par tās tecējumu un nav pielāvis domu, ka varētu būt citādi. Tagad atzīst, ka tās ir atmiņas par īsu laika posmu, jo lielākoties, cik vien domās atgriežas pagātnē, uz Gaujas jau stāvējis HES monstros.

“Dabīgo procesu rezultātā upei ir brīvs plūdums. Visas trūdvielas, kas atrodas gultnē, izvadās regulāri, ne tikai pavasara palu laikā. Posmā no Zosēniem HES aiztur dabīgo tecējumu, upe mirst. To sevišķi labi var novērot

vasarā, kad brīvā plūduma nav un Gauja aizaug. Kāds reiz teica, ka upe ir dzīva, ja tā skan. Tātad, ja upei ir straume, akmeņi vai krāces, dzīvajiem organismiem tiek pievadīts skābeklis. Turpretī pie HES uzpludinājumiem kustība apstājas, kritālas pūstot rada CO2, un dzīvajiem organismiem tur nav, ko darīt. Tas ir arī izskaidrojums tam, kāpēc jau nākamajā gadā pēc spēkstacijas uzcelšanas Gaujā pazuda platspīļu vēzis. Iepriekšējā vasarā vēl bija, bet, kad palaida HES, nākamajā vairs neviena. Šī suga Latvijā ir aizsargājama. Tāpat pilnīgi pārtraukta zivju migrācija, jo ūdens trūkuma dēļ tecējums nav vienmērīgs, upe tiek fragmentēta, zivis slāpst,” saka Henrijs. Viņš pārliecināts, ka pēc lietavām upe ir arī indikators lauksaimniecības aktivitātēm, jo ūdens nes minerālvielas un kaitīgos produktus, kas radušies, intensīvi apstrādājot augsni. Henrijs atzīst, ka HES, samazinot un pat apturot dabisko tecējumu, neļauj ķīmiskajam saturam tikt ārā no upju sistēmas. Šī vasara vēl jo

vairāk izcēlusi minētos aspektus, jo upe esot aizaugusi burtiski acu priekšā.

“HES tehnoloģija ir senākā enerģijas uzkrāšanas un pārvaldīšanas metode pasaulē. Protams, attīstoties tehnoloģijām, parādījušās inovācijas un metodes, kas atļauj upei plūst brīvi, izmantojot vien daļu ūdens un saglabājot dabisko tecējumu. Viena lieta - izmantot mazo HES enerģiju saimniecības patēriņam, bet pavisam kas cits - komerciāliem nolūkiem,” saka piebaldzēns.

Viņš arī novērtē vietējā nodibinājuma “Gaujas fonds” dalībnieku centienus saglabāt to, kas vēl saglabājams. Henrijs atzinīgi izsakās par Gaujas fonda pūlīniem šos jautājumus aktualizēt, nevis klusēt ar problēmām sadzīvot, izmantojot strausa pieeju. “Par to jārunā. Cik tad ilgi klusēsim? Prieks, ka ir arī individuālie aktīvist, piemēram Edgars Žagariņš, kurš rīko Gaujas tīrīšanas un peldvietu sakopšanas talkas. Tas ir labais piemērs, kuram vajadzētu sekot,” domās dalās Henrijs.□

nokrities, Gauja sadalīta fragmentos, zivis kā apdullušas iesprostotas peld uz riņķi vien, uz riņķi vien, jo nekur jau netiek. Labi, savs nopelns arī šīs vasaras karstumam, taču līdzīgi šeit izskatās katru gadu,” saka Edvards.

Viņš stāsta, ka uzpludinājums iznīcina upes ieleju vairāku kilometru garumā - izmainījusies dabīgā upes ainava, kas ir unikāla un neatkārtojama vērtība. Iet bojā biotopi, dažādu augu un dzīvo organismu dzīvesvietas un zivju nārsta vietas: “Pat neatceiros, kad šeit laši pēdējo reizi nārstoja, bet runā, ka kādreiz nārstoja. Krastmala kļūst par slazdu zivju iekriem un mazuļiem, kā arī sīkiem dzīvniekiem, kas, nespējot izsekot ūdens līmeņa svārstībām, iet bojā, bet straujas ūdens plūsmas no HES aizskalo zivju mazuļus uz vietām, kur tiem ir nepiemēroti dzīves apstākļi. Nesaprotu, kā cilvēkiem ceļas roka būvēt spēkstacijas, apzinoties, ka viņi iznīcina dabu. Redzat, izmirst augu un dzīvnieku sugas, kuru eksistencei nepieciešams tīrs un ar skābekli bagāts ūdens. Te var uzskatāmi redzēt, kā visu pārņem mazprasīgas sugas, bet izskalošās smiltis nosēžas gultnē, nokļājot oļus ar dubļiem. Tiek pieskalotas arī zemūdens bedres, kas kalpo kā slēptuves zivīm, kā arī patvērums no spēcīgās strau-

mes citiem dzīvniekiem. Upju krastos krūmu josla tiek iznīcināta. Gauja kļūst līdzīga lielam grāvim,” saka Edvards, piebilstot, ka šādu upes posmu restaurācija ir ļoti dārgs pasākums un to pilnīga atjaunošana nav iespējama.

Saskaņā ar pieejamiem un publicētiem pētījumiem vairākos avotos tiek secināts, ka zivju ceļā aizsprostu pārvar ne vairāk kā 15% no ceļotājzivju kopuma, parasti – līdz 5%. Turklāt visi zivju ceļi ir selektīvi, proti, pa lašveidi-

go zivju ceļu neiet karpveidīgās zivis un nēģi, turklāt HES turbīnās tiek traumētas migrējošās zivis. Liela daļa zivju mazuļu, līdz pat 45%, iet bojā, mēģinot pārvarēt aizsprostus. Edvardam vēl būtu daudz, ko teikt, taču viņš bilst tik vienu: “Cilvēks ir vienīgā mums zināmā apzinīgā būtne, kas var padarīt labāku jebko, kam pieskaras. Ja nesanāk, tad viņš vismaz varētu pacensties nepadarīt situāciju sliktāku.”□

Nosaukums	2017. gads					
	OI ietvaros iepirktais apjoms kWh	Izmaksājamā summa pirms SEN ieturēšanas, EUR	EUR/kWh	Atbalsts virs tirgus cenas pirms SEN ieturēšanas, EUR	SEN, EUR	Atbalsts virs tirgus cenas pēc SEN ieturēšanas, EUR
Krāce, SIA "Augstāres HES"	1 380 000	248 165,40	0,17983	201 126,27	24 816,54	176 309,73
JECIS, SIA "Ilzēnu HES"	1 080 000	194 216,40	0,17983	157 343,33	19 421,65	137 921,68

Avots: Ekonomikas ministrijas mājaslapa www.em.gov.lv, sadaļa Komerstiem 2017.gadā obligātā iepirkuma ietvaros izmaksātās summas

Publikācijas sagatavotas ar Valsts reģionālās attīstības aģentūras finansiālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem.

Mērķprogrammā "Reģionālo un vietējo mediju atbalsta programma" atbalstīts projekts nr. Nr.2/MEDIA/18/013

Valsts reģionālās
attīstības aģentūra